

aran

ATH DIA

Juny 2007 Número 10

17 0 JUL. 2007

RC(467.1)/938

Universitat Autònoma de Barcelona

Servei de Biblioteques
Biblioteca de Comunicació
i Hemeroteca General

ERA LITERATURA ESCRÍUER EN ARANÉS

Te portam **SEGRE** en çò de tò'n

mès

Cada dia as **mès** auantatges entà abonar-te-i

mès economic.

Important descomide sus eth prètz de portada.

mès comòde.

Cada dia poiràs ayer SEGRE a on tu volgues, en casa, al quiosc, en treball...

mès flexibilitat.

Er abonat causís se quin ei eth sòn periòde d'abonament, de deluns a dimenge, de deluns a diuendres, annau, semestrau, trimesadèra, eca. Tanben mos adaptam as tues vacances.

mès auantatges en club der Èish.

Descompdes e aufèrtes especiaus en entrades en teatres, actuacions musicaus, cinèma, musèus, eveniments esportius...

Informa-te'n:

973 24 80 00

de deluns a diuendres
de 09.00 h a 13.00 h
e de 16.00 h a 19.00 h

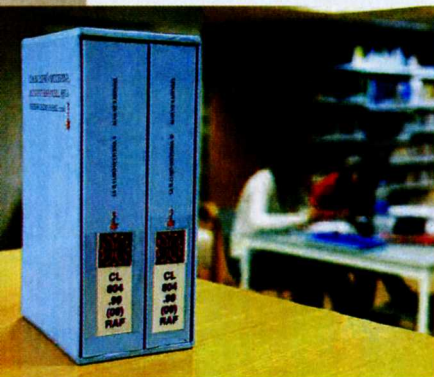
mès innovación, SEGRE digital.

Abonament e accés gratuít en toti es servicis de pagament compresa era emerotèca a compdar de 1995 (55 euros / an).

mès beneficiaris per abonament.

Per un abonament, enquia tres membres dera família pòden sollicitar eth carnet e servir-se de toti es sòns auantatges.

4

Moment istoric

Jamès s'auie publicat autant en occitan

per Anna Sàez

16

Pepita Caubet

Escrivana e conselhèra de Cultura er an 1994

per Anna Geli

18

Gramatica

Ua òbra que da es esturments entà poder trabalhar era lengua damb rigor

per A.Sàez

Era grana eclosion

Ja hè 17 ans dera Lei d'Aran. Setze deth Conselh Generau. Un an deth nau Estatut, qu'autrege ara occitan categoria de lengua oficiau en tot Catalonha. Un nau encastre legau que pòga pòc a anat normalizant eth país. Era literatura escrita damb er occitan d'Aran a deishat d'èster ua excepcion. Tòni Escala, Jusèp Loís Sans o Manuela Anè, per citar tres autors damb libre acabat de gèsser dera impremta, trapen gessuda editoriau (e public) ara sua òbra mercès Pagés. Era botelha qu'ei miei plea. S'acabe de publicar era prumèra Gramatica Aranesa, òbra d'Aitor Carrèra. S'a metut en marcha er Institut d'Estudis Aranesi.. e, tanben, qu'auem un nau sindic escrivan.

21

Lluís Pagès

Er editor descurbic er aranés dera man de Ninfa Caravias

per A.S.M.

24

Jèp de Montoya

Nau president der Institut d'Estudis Aranesi

per A.Geli

30

Eth haro

Eth mantienent dera vocau finau -o ei fòrça estranh en aranés

per Aitor Carrera

Edite Diari Segre, S.L.U.
Depòsit Legau: L-1160-05.

aran
ATH DIA

President: Robert Serentill Utgés.
Director Executiu: Juan Cal Sánchez.
Coordine: Anna Sàez Mateu.
Maquetacion: Anna Barcala Sirvent.
Impression: Lerigraf SLU.

Damb eth supòrt dera Generalitat de Catalonha

 Generalitat de Catalunya

e eth Conselh Generau d'Aran

 Conselh Generau d'Aran

e era colaboracion dera

 Catedra d'Estudis Occitans dera Universitat de Lleida

Collaboren en aquest numerò: Mikel Aristregi, Francèsc Boya, Aitor Carrera, Angelina Cases, Anna Geli, Xavi Gutiérrez, Eisharc Jaquet, Amador Marqués, Maria Monge, Jèp de Montoya, Alba Orrit, Jusèp Loís Sans, Jordi Suïls, Xavier Ubeira e Andreu Vidal

...LO QUE CAMBIEN

Era literatu

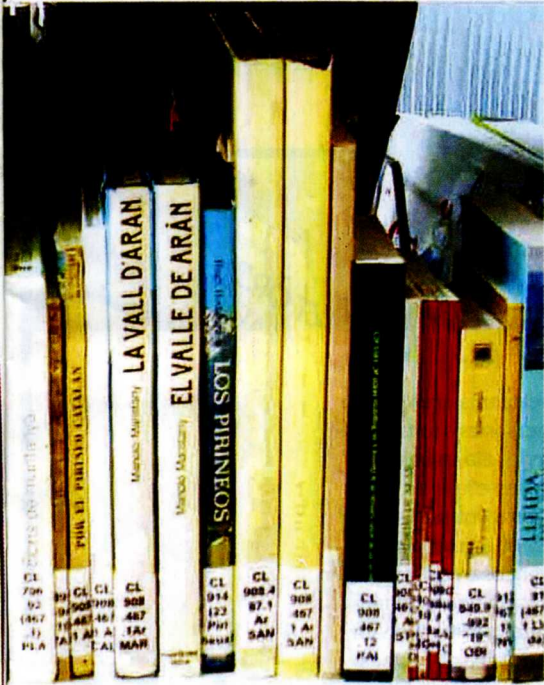

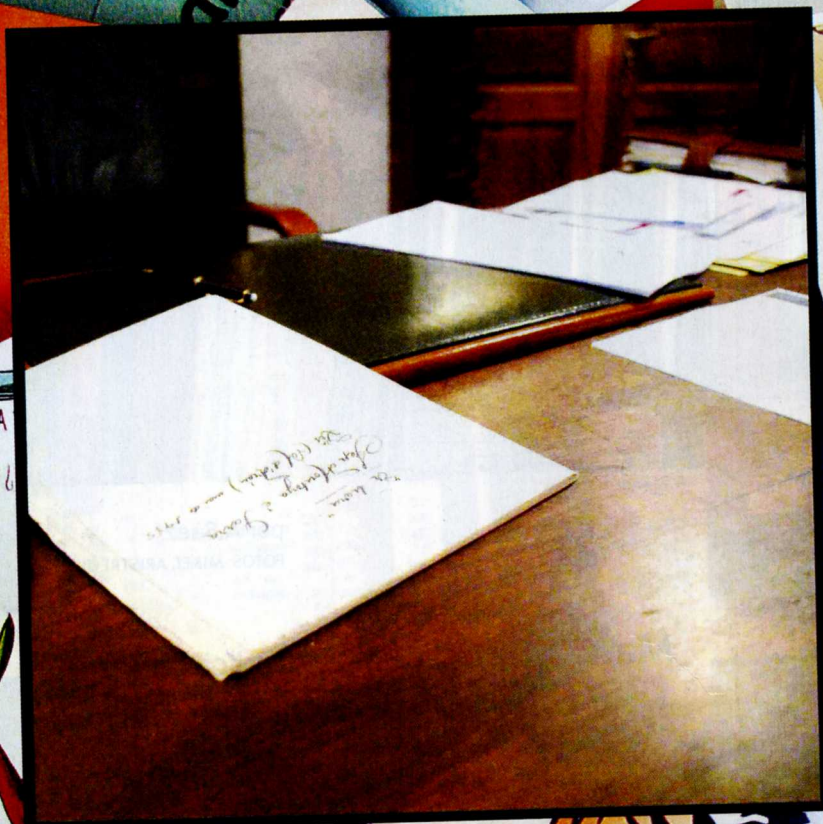
ra

per A.Sàez
FOTOS: MIKEL ARISTREGI

Maugrat auer ua des tradicions literàries mès potentes des lengües romaniques e er aval d'un prèmi Nobel, er occitan a agut de hèr frònt a tantes desfortunes sociopolitiques que pendent massa ans s'a considerat ua lengua de segona non apta entath registre culte. Erosaments, es tempsi càmbien. Sustot en Aran. Aciu era lengua qu'ei oficiau e a un govèrn ath darrèr. En mens de vint ans s'a hèt fòrça trabalh. Publicar en aranés ja non ei un hèt excepcional e tanben ua editoriau privada coma era lheidatana Pagés a creat era colleccion Garona. Manque plan camin entà recórrer, mès non i a marcha tà darrèr. Ja non.

N

au sindic en Conselh Generau d'Aran. Paco Boya, d'Unitat d'Aran, a releuat Carlos Barre-
ra, de Convergència De-
mocratica Aranesa.

Aué, mès, non parlaram de politica. Hè dètz ans, Boya guanhèc era prumèra edicion deth prèmi de narrativa en occitan Es Talúries, der Institut d'Estudis Ilerdenscs pera novèlla *Presoèrs dera mar gelada*. Eth libre, publicat per Pagès Editors, que hec visible er aranés mès enlà dera Val. De hèt, se convertic ena prumèra novèlla escrita en occitan d'Aran que s'arviraua ath catalan. Plantege un viatge roman-

tic en Pirenèu de començaments deth sègle XX, en qué un grop de personas s'amassen entà escalar ua montanha. Ua ascencion qu'acabarà per cambiar-les era vida. *Presoèrs dera mar gelada* encara obtierie un aute prèmi, en aguest cas Stephen Liegeard de Luchon, ena Occitània francesa. Maugrat er èxit d'aguest libre, Boya acabarie per aluenhar-se un shinhau dera creacion literària. Ath delà, encetaue ua carrèra politica que l'a acabat portant ath deuant deth Conselh Generau d'Aran dempús de passar peth Parlament de Catalonha. "Ara sò mès centrat ena musica", reconeish. "Era literatura vò plan temps, fòrça dedicacion. Me temi que non i tornarè

enquia que non passe era mia etapa politica". Ara per ara, alterne es sues responsabilitats damb eth grop de musica populara e tradicionau Bramatopin. Er actuau sindic cre que se viu un bon moment literari. "Es publicacions deth Conselh Generau d'Aran e eth prètzhet dera editoriau Pagès an estat plan importants entà retornar-mos era autoestima", assegure. "Ara cau estructurar politiques d'ajuda ara creacion literària dimensionades ara nòsta realitat". Pense que Conselh Generau e Institut Ramon Llull pòden trabalhar conjuntaments en fòrça iniciatues. "Nosati non acceptariem era tutela dera Generalitat en matèria lingüistica, pr'amor qu'ei competència

nòsta, mès des deth respècte institucional se pòden hèr fòrça colaboracions interessants, non ei bon eth confrontament". Boya se mòstre esperançat en futur dera lengua e era literatura pròpies d'Aran. "Comence ua naua etapa, e non ac digui peth relèu en Conselh, qu'aguest nau scenari non me correspon a jo d'avalorar-lo, senon perqué era futura Lei d'Aran ei tan de besonh com imminente". "Auem d'èster capables de pactar un tèxte que reforcilhe eth nòste autogovèrn, mos dongue mès competències, mès recorsi, e mos ajude a desplegar eth nau Estatut que, non ac desbrembam, da ara nòsta lengua era categoria de cooficiala en tot Catalonha".

E se Boya ei ath deuant der actua Govern d'Aran, Jusèp Loís Sans, un pes pesant dera cultura aranesa des darrèri dètz ans, a deishat eth Conselh Generau. Ac hè quan acabe de publicar er assag *Er estudi ena memòria*, laguens era colleccion Garona Estudis, de Pagés Editors, e damb era satisfaccion d'auer estat dauant des publicacions deth Conselh en un moment decisiu, istoric. "S'an incrementat plan es publicacions, ei cèrt. Es institucionaues, impulsades peth Govern d'Aran, mès tanben es d'ua editoriaua privada coma Pagés Editors e, çò qu'ei mès important: se publique narrativa, poesia, teatre, istòria..." Açò vò díder apropar-se plan ara normalitat, ara normalizacion. "Tanben volerie destacar era importància d'un prèmi coma Es Talúries der IEI, çò de mès dotat des letres occitanes. Agust prèmi a hèt plan pera unitat der occitan, pr'amor que premie tèxtes vengudi d'ua e auta banda dera termièra, e permet era sua publicacion".

MOMENT ISTORIC

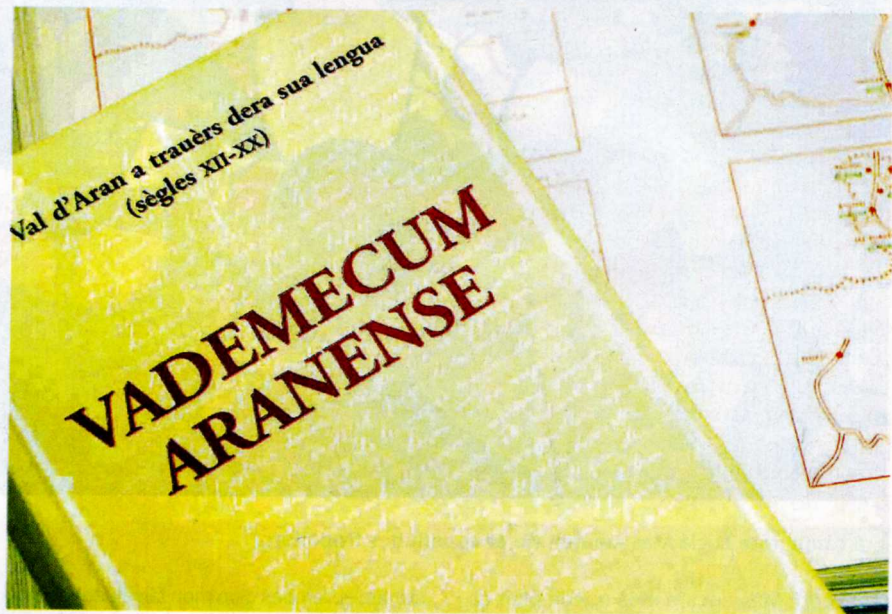
En agust sens, Sans rebrembe qu'er aranés ei un dialècte occitan e qu'ei er occitan, precisament, er idiòma cooficiau en tot Catalonha. "Viuem un moment istoric", assegure. Açò òc, cau compdar damb era complexitat dera Generalitat de Catalonha. "Encara non auem arrevirades. E les auem de besonh. Mès an d'èster arrevirades de libres de prumèra fila". Er occitan a de rebrembar d'a on ven. A de reivindicar era lengua literària que li hec guanhar eth Nobel a Frederic Mistral. "E açò sonque se pòt hèr s'er occitan va dera man der aranés". Er aranés pòt hèr arribar er occitan ara Hèira de Francfòrt, en autan qu'era literatura catalana ei era convidada d'aunor dera pròplèu edicion e autan des dera Generalitat coma des de Pagés Editors s'a de garantir era preséncia de publicacions ena lengua pròpria d'Aran.

Rosèr Faure s'a dat a conèisher coma escrivana a traucers deth prèmi Condo.

Mosen Jusèp Condò ei mès qu'un escrivan. Ei ua referéncia. Eth sòn trabalh dignifiquèc era lengua, la treiguet der ambit familiar entà retornar-la tath mon literari

Libre de referéncia de Jèp de Montoya.

Entre es darrèrs nauetats editoriaus publicades per Pagés Editors en destaque ua. Eth títol mos da ua pista deth per qué: *Teatre en aranés. Quate comèdies e dus òbres infantiles*, de Manuela Anè. Hè uns mesi eth cine de Vielha s'auplic entà assistir ara estrea de dues d'aguestes comèdies. "No les escriui damb cap mès pretension qu'era de poder dispausar de materiau entà hèr teatre ena nòsta lengua e passar ua bona estona", assegure damb modèstia. Manuela Anè s'estime eth teatre. N'escrui, en dirigís e puge en scenari. Mès, sustot, ac hè damb gran èxit de public. Era i rèste importància. "Òc que ja i a fòrça gent qu'a arrit damb aquest libre, que ja a assistit a quauqu'ua des representacions, mès açò ei normau quan es actors e es actritz son gent coneishuda e parlen damb expressions deth país". Pr'amor que se quaquarren a clara aguesta autora ei qu'es sòn

tèxtes an d'èster fresqui, versemblants, divertidi. "Utilizi un lengatge fòrça actua, sense paraules recercades", damb çò qu'Anè hè un retrait ironic mès fòrça fidedigne, der Aran deth sègle XXI. Tanben introdusis personatges qu'empleguen quauqu'ua des fòrça lengües que conviuen damb er occitan. Ei ua henna ara que li shaute díder es causes peth sòn nom. Fòrça conscient dera precària situacion der occitan en Estat francés, cre qu'ei perillhós enludir-se peth numerò potenciau de parlants dera lengua. "Mos auram de centrar mès en besonh d'unificar critèris ortografics e mantier era nòsta singularitat sense qu'açò provòque fisures", alèrte era escrivana.

Verònica Barés tanben ei prudent. Cre qu'ei d'ora entà hèr balanç dera situacion der aranés literari. "Vint ans de normalizacion son lèu pògui", avertis. "Ara auem uns minims recor-

Era cantautora Lucia Mas manten viu er esperit des trobadors.

si, ei cèrt. Mès encara mos quede plan camin entà recórrer". Verònica ei ua des escrivanes sorgides deth prèmi Condò Sambat, qu'ara s'a reconvertit en prèmi Aran de Literatura ena sua modalitat adulta. Siguec eth 1990, damb era narracion *Era bòrda barrada*. Ei un tèxte plen de lirisme en çò qu'era autora retrate era desaparicion deth mon dera sua infantesa. Aran a cambiat plan e plan de prèssa. "Estudiè Filologia Romanica", explique. Aquesta aproximacion ara lengua e ara literatura la possèc a deishar constància escrita de com ère eth sòn país abantes deth boom toristic. "M'interesse hèr etnologia, recuèlher e preservar paraules que se pèrden pr'amor que ja non s'empleguen. Hèr-les a reviuèr". Autant en aguest tèxte coma en *Qué me pòrtes Garona?*, un relat sus era emigracion aranesa en França, Verònica Barés mòstre personatges damb eth temps en contra. Personatges que s'auien criat en un mon ruru, d'economia de subsistència e ara s'ac auien de reprepausar tot. "A cambiat tot plan fòrça", assegure. Ac accèpte. Mès non vò renon-

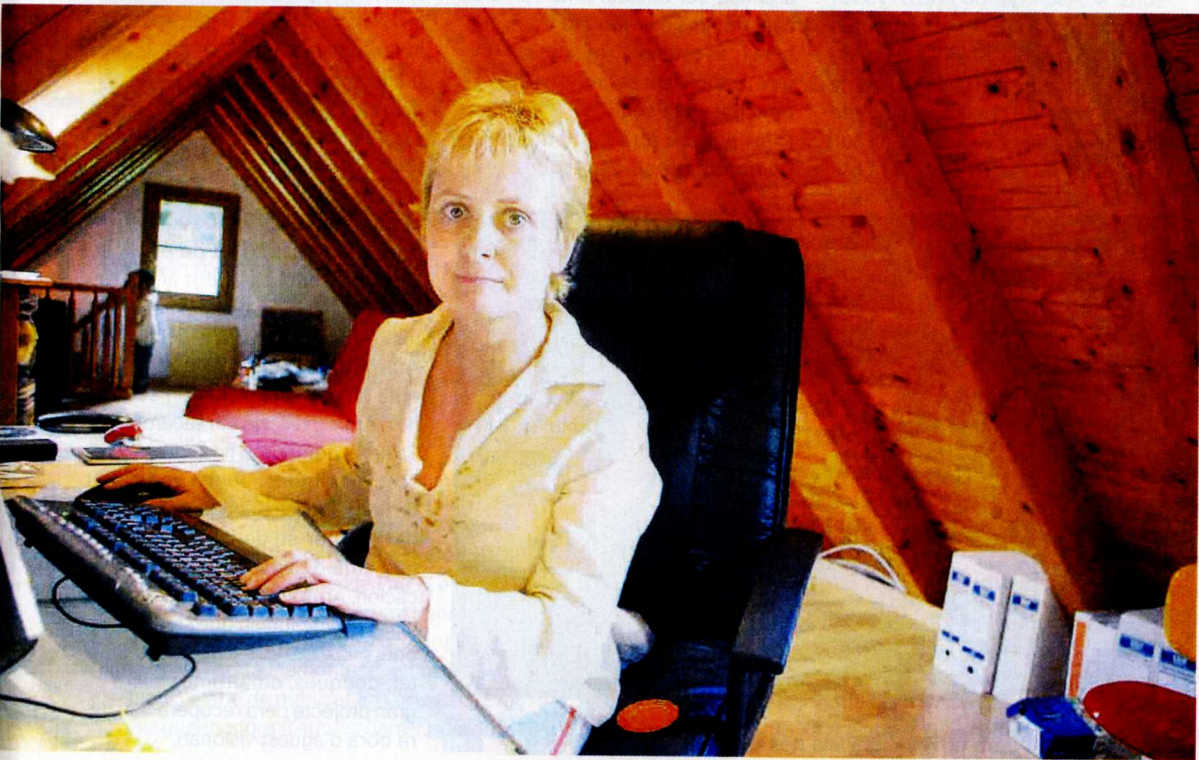
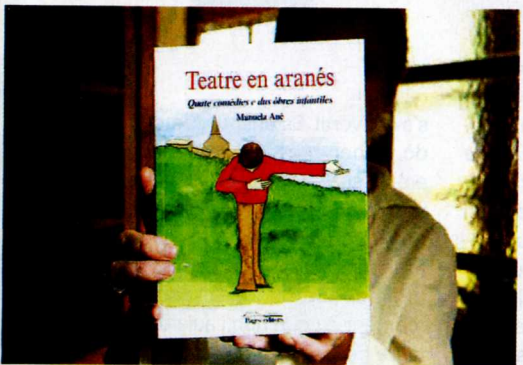
ciar as rebrembes d'un mon tan aluenhat e tan apròp ath madeish viatge.

Tanben Rosèr Faure a convertit en material literari era prigonda transformacion qu'a patit Aran. Escriuer a estat tostemp era sua passion. "Des de petita", assegure. Prumèr ac hège en castelhan, dat qu'aguesta auie estat era lengua damb era qu'auie estat escolarizada. "Eth prèmi Mossen Condò me dauric tot un mon pr'amor que me prepausè presentar-m'i per militància, per compromís damb era mia lengua. Siguec un rèpte personau". Confie qu'es nauí joeni que ja an estat pleament escolarizadi en aranes "non se senten tan insegurs coma mos auem sentut nosati". Mès maugrat es pòurs e es incertituds, Faure convencec eth jurat deth prèmi Mossen Condò damb ua òbra ena que denonciaue era excessiva alegror damb era qu'eth paísatge d'Aran ère devorat pera fèbre constructora. "Rebrembi qu'ua des critiques que me hègen ère que me mostraue massa pessimista. E non, non sò en contra deth torisme, sò en contra de que non se sigue respectuós

Manuela Anè a metut en scena er aranes. Es sues òbres de teatre s'escenifiquèren damb gran èxit.

Era literatura occitana s'a hèt un lòc enes estatgères dera bibliotèca de Vielha, mès tanben en libraries coma Ruda e Plumier... e enes cases. E açò qu'ei pro important

ETH VISIONARI ARANÉS

per A.S.M.

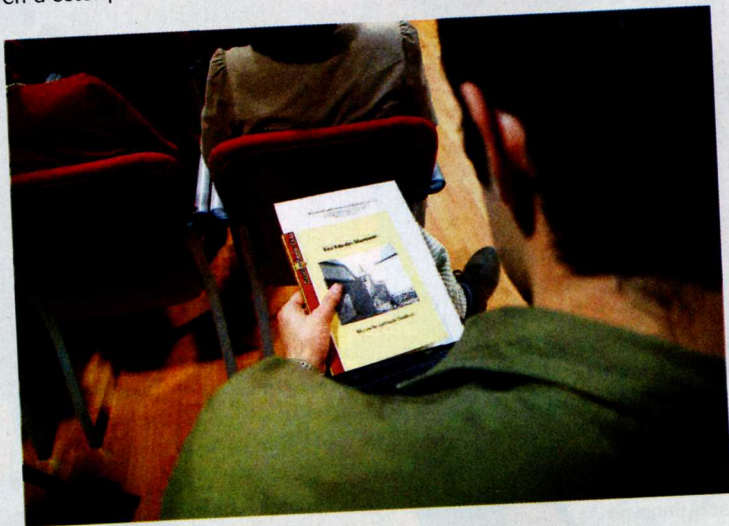
FOTO: MIKEL ARISTREGI

I a qui l'a definit coma eth Jacint Verdaguer aranés. Com mossen Cinto, Jusèp Condò Sambeat ère sacerdot e hec era sua particulara Renaishença en tot convertir en culta ua lengua qu'enquiath sègle XIX semblaue sonque restringida ar encastre familiar. Mès Condò tanben auie quauquarren de Verne. Era sua novèlla *Era isla des diamants* ei ua insolita metafòra sus er Aran adaptada en un futur fantastic a on aguest territòri serie ric e prospèr e en que calerie ensenhar er aranés en estudi. Ara eth Conselh Generau a rescatat deth desbrembe aguesta òbra e l'a editat, per prumèr viatge, en occitan normatiu. Sense dobte, ua hita importanta. Per qué? Per fòrça rasons. Mossèn Condò (1867-1919) ère mès qu'un escrivan. Abantes l'auem comparat a Verdaguer. Andus an devengut simbèus. Aueren de hèr de tot. Se pòt dídere qu'escruien per militança e, per autan, auen d'èster prolífics ara fòrça. Con-

dò trabalhèc, sustot, era poesia, mès tanben deishèc condes escrits, quauqua pèça teatrau e ua novèlla qu'ara ei d'actualitat, *Era isla des diamants*. Eth enquiara responsable dera Oficina de Foment e Ensenhament d'Aran, Jusèp Loís Sans, soslinhaue qu'aguesta edicion critica que recuelh eth tèxte originau e era sua version revisada "ei un pas extraordinari" entara normalizacion der occitan ena Val d'Aran. Aitor Carrera, professor d'occitan ena Universitat de Lhèida, i ei d'acòrd. "*Era isla des diamants* ei ua metafòra fantastica sus Aran". La protagonizen uns aranesi que viatgen enquia trapar ua isla ena que fonden un estat independent en que se parle sonque en aranés. Es poblants d'aguest lòc mitic an d'aprèner era varianta aranesa der occitan entà servir as nau senhors d'ua tèrra fertila e prospèra. "Ei estonant", reconeish Carrera. Estonant pr'amor qu'er Aran de principis deth sègle XX ère un territòri praube qu'arren auie a veir damb eth paradís toristic en que

s'a convertit. Estonant pr'amor Condò tanben preve coma s'ensenhar era lengua en estudi e coma s'ac haràn entàs qu'es treballadors l'aprenen. Acertèc lèu en tot. Se non n'ei mès coneishut aguest tèxte ei pr'amor que Condò l'escrui en un moment en qué non i auie cap sòrta de normativa ortografica ne gramaticau. Er autor optèc per escriuer *ara francesa* en tot seguir es directritz deth sòn gran amic dera auta banda dera termièra Bernard Sarrièu, representant deth *felibrigte*. Es seguidors de Sarrièu acabèren convertidi en irreductibles immobilistes que non volien saber arren de normes. Mès entà Condò aquera ère era soleta possibilitat de publicar. Destinat coma sacerdot ar Alt Urgel, en Palhars e ena Franja de Ponent, retornèc ath sòn país eth 1905. Auie 38 ans e arribauè tà Gessa entà hèr de rector. Ja non se moirie d'Aran. Exercirie eth sacerdoti en Salardú, dempús e, fin finau en Bos-sòst, a on moric. Viege impregnat de Renaishença e sonque li hec manca retrobar-se damb era sua lengua entà deishar anar era sua vocacion. Arribèc a escriuer ua gramatica e un vocabulari que sigueren pionèrs. *Era isla des diamants* a d'èster, donques, eth prumèr pas d'un gran projecte pera recuperacion dera òbra d'aguest visionari.

Presentacion dera novèlla 'Era isla des diamants'.

Era literatura aranesa aurà ua cita ena Hèira de Francfòrt. Serà present autan en estand oficiau der Institut Ramon Llull, coma en comerciau de Pagés Editors

damb era natura e que i age un desequilibri entre segones residéncias e pòbles vius", soss-linhe. Eth 1996 quedèc finalista deth prèmi damb era òbra *Eth hantaume dineret* e eth 1998 guanhèc eth primèr prèmi damb *Epilòg*, andues publicades per Pagés. "T'anime fòrça qu'un jurat avalore eth tòn trabalh", assegure.

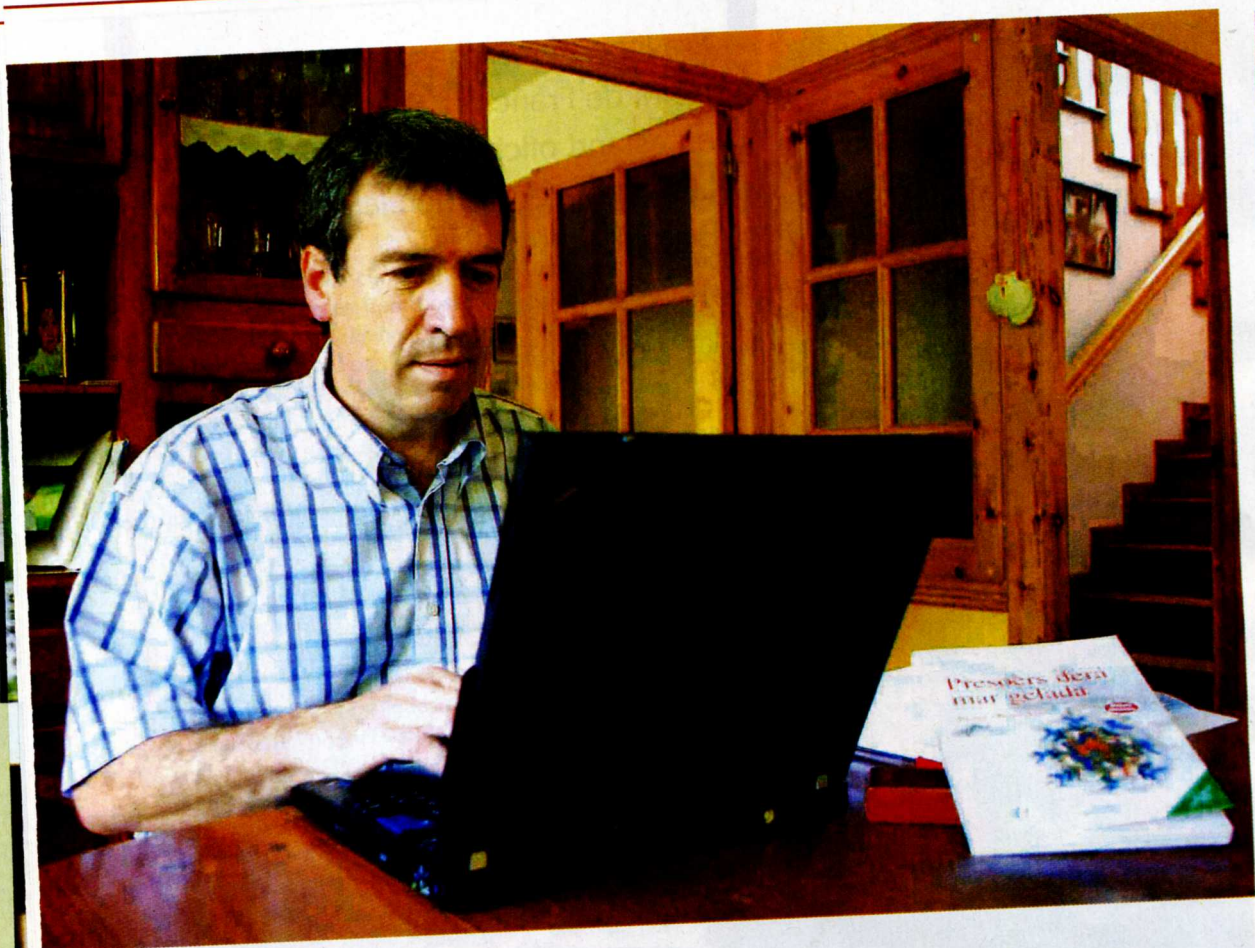
Tòni Escala tanben sap çò qu'ei guanhar prèmis literaris. E per partida doble. Dus vitatges a guanhat eth prèmi Des Talúries de Lhèida, dues es prèmis Calams de Pau. E eth Raynouard de Provença. E eth prèmi internacionau Era Gàrdia en Jaune, organizat pera Comuna dera Gàrdia Piemontese, en Itàlia. Precisament, acabe de publicar *En vacances*, era novèlla guanhadora d'aguest darrèr guerdon.

Juanita Santafusta non vò renonciar ara sua lengua mairau entà escriuer.

Ei un libre plen de mistèris que comence damb era mòrt d'un esquiador un dia de torbeg. Eth que semblaue ua imprudéncia temerària d'un amant deth risc acabe damb ua investigacion a cargue des Mòssos d'Esquadra.

POESIA

Eth bibliotecari Xavi Gutiérrez acabe de guanhar eth Prèmi Aran de poesia. Li còste parlar des sòns vèrsi. "Ja està tot inventat", assegure. Mès quan s'escriu damb ua lengua coma er occitan, qu'a ath sòn darrèr eth pes aclaparador de mil ans de tradicion literària. "Açò òc que non ac pensi jamès o non poderie escriuer", explique damb granes dòsis de modèstia. "Dilhèu escriui per militància". E Xavi Gutiérrez assegure que tanpòc açò

Abantes d'éster sindic, Paco Boya destaquèc coma escrivan.

ei nau. "Ens sègles XV e XVI ja i auie poètes gascons qu'avertien qu'era lengua s'estaue en tot pèrder e qu'era melhora manèra de lutar contra aguest retrocès idiomàtic, ère escríuer". Eth tanben sent aguest besonh de luta. "Jo non auí aranés en estudi, mès se'n as desir, aprenes era lengua". S'i sent fòrça comòde, literàriament. Es prèmis, entà Xavier Gutiérrez, son importants pr'amor que te daurissen es pòrtes deth mon editoriau. "Açò ei important", assegure, "pr'amor qu'era aufer-ta literària en occitan ei encara limitada". Ei moderadament optimista en çò que tanh eth futur. "Volerie pensar qu'es arrevirades que s'an començat a hèr seriviran entà normalizar definitiuament era lengua". En aguest sens, rebrembe qu'es arrevirades permeten daurir fòrça camins literaris ath catalan dera transicion. "Se Pedrolo non auesse arre-

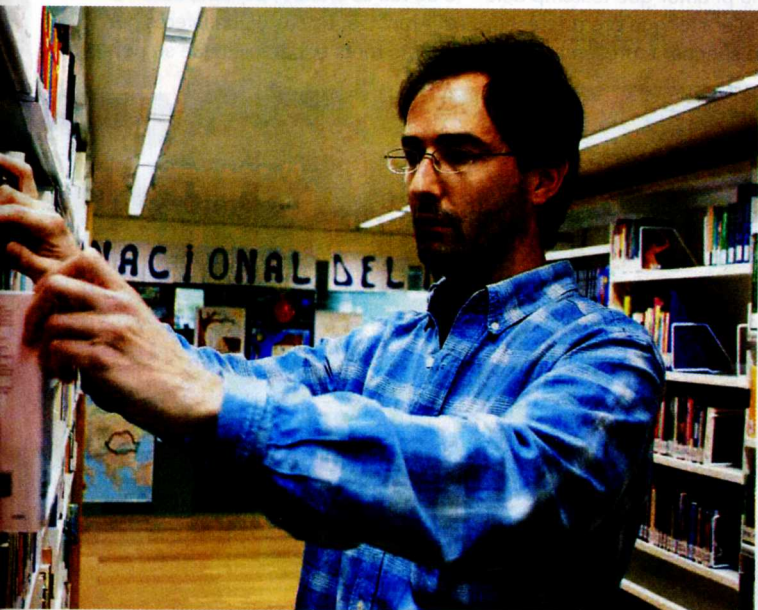
virat novèlla nera, dilhèu non se'n aurie escrit cap, pr'amor que non i auie tradicion. E damb totes es lengües se pòt díder tot", rebrembe. Lamente qu'aguesta consciència collectiva encara non sigue deth tot arraïtzada en país. "Encara te trapes gent que pense que se rotule en aranés perderà toristes". Sense dar-se compde qu'era lengua, era cultura pròpria d'Aran pòt èster un plus patrimoniàu que se cotize en ascens.

Era cantautora Lúcia Mas neishec ras de mar, en Vilanova e era Geltrú. En casa sua se respiraue musica. Era non trincaríe pas damb aguesta longa tradicion e estudiarié piano damb eth madeish professor que Lluís Llach. Plancinfluenciada pera Naua Cançon, arribe ena Universitat, a on coneish un aranés que li cambiarié era vida, Jusèp Loís Sans. Era joena parelha s'installen en Aran, un país que

Ena Casa deth Senhor d'Arròs (fotografia dera quèrra) i a era naua sedença der Institut d'Estudis Aranesi, que presidís er escrivan de Les Jèp de Montoya.

Eth bibliotecari Xavi Gutiérrez (baish) acabe de ganhar eth prèmi Aran de poesia.

ja fascinèc a Lúcia Mas quan lo visitèc damb es sòns pairs eth 1975. "Entà jo ère un lòc mitic, de princesses, trobadors e càtars. Me semblau increïble qu'aqueth mon tan disparièr deth mèn tanben formèsse part de Catalonha". Er estudi d'Arties siguec era prumèra destinacion aranesa dera cantautora. Dedicar-se en còs e arma ara docència non empedic, mès, que seguísse composant, que s'interessèsse pera rica tradicion occitana. Pòga pòc anaue en tot conéisher era lengua, se l'anaue en tot hèr sua. Eth següent pas naturau ère cantar en occitan. Eth 1989 ganhè eth Prèmi de Cançon Occitana des Vals di Piemont, en Itàlia, e açò l'acabe d'animar a incorporar er aranés ara sua musica. "Er occitan ei ua lengua fòrça musicau, fòrça doça", assegure. "Aranesa per conviccion", segontes se definís, Lúcia a publicat eth CD *Era Antara* e ne premanís un aute de musica populara e tradicionau occitana. De hèt, non pare. Ei professora de musica en Vielha, hè arrevirades e locucions entara television, a arrevirat ar aranés es condes que s'expliquen en programa *Ua man de condes* (des que tanben s'a hèt un libre), hè classes de lengua a immigrants... Mès se s'a de quedar damb ua soleta causa ac a clar: "cantar".

Pòga pòc, er occitan d'Aran se hè un lòc en toti es genres literaris. Tanben en literatura infantila, damb ua autora qu'a daurit camin damb pas fèrm e decidit: Ninfa Carabias. Sense dobte, ua bona notícia que hèn possibles es escrivans, sustot aqueri que dauriren eth camin, coma Jèp de Montoya, actuau president der Institut d'Estudis Aranesi, Pepita Caubet o Juanita Santafusta, ua escrivana que maugrat apertier ara generacion que patic es devastadors efèctes culturaus, politics e economics dera Guèrra Civila, decidic hèr eth pas d'escríuer ena sua lengua mai-rau e ara, assegure que non poderie emplegar-ne cap auta entà convertir en paraules es sòns sentiments.

ERA VOTZ DERA EXPERIÈNCIA

PEPITA CAUBET DELSENY ei neishuda en Vielha hè 77 ans. Aquesta escrivana a estat Conselhèra de Cultura deth Conselh Generau d'Aran enes ans 1994 e 1995.

“E auut, sustòt, un interès per aqueri mots que se perdien pòga pòg e que conformauen era vida vidanta des aranesi d'un temps ençà”

Jacinta, casa e país tanben nomenada pera autora *Bocins*, lèu serie un estudi etnografic d'ua familha aranesa, donc coma ben descriu en abans díder, “Lèu totes es anecdòtes de Jacinta, casa e país son cèrtes”. Eth sentiment dera autora ei present de manèra poetica e es ahèrs quòtidians se conden damb extremada sensibilitat. Er amor dera autora pes passajades peth bòsc de Baricauba, eth Plan Batalhèr, es flors, es audèths e es arrius, eth paisatge, era gent e es sues convèrses, son es companhs dera sua vida. Un reflèxe de tot açò tanben se trape ena narracion *Tardoada e primavera*, o *Era fira darrèra de Vielha*

, tèxte guanhador, entre d'auit nombrosi, deth primèr Concurs Literari aranes celebrat en Vilac er an 1976. A estat Conselhèra de Cultura deth Conselh Generau d'Aran enes ans 1994-1995, e a estat distingida pera associacion Lengua Viua eth 2002 en reconeishement ath suenhament der aranes.

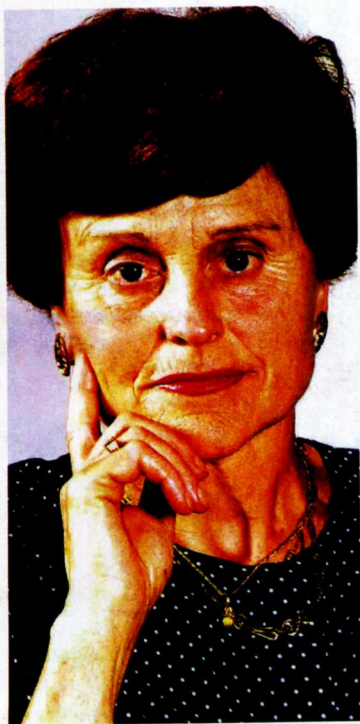
Coma ei que comence a escriuer? D'on li ven aguesta vocacion?

Era vocacion d'escriuer me ven des de ben joena pr'amor que tostemp auie pensat qu'era lengua ère un tresaur que calie suenhar e preservar en un

moment a on era infoència d'ues autes lengües deishauen descuedat er aranes en un dusau plan, ua sensacion que m'hège fòrça dò. Es mies estones liures, les hè dedicat ara lectura, que més tard an devengut en escritura, tostemp “quan es mies obligacions era botiga de casa que portè des de ben joena, m'ac an deishat”. En realitat non me considèri escribana senon qu'e auut tostemp un interès pera lengua a traüers dera quau m'e desenvolpat coma persona e qu'a conformat era mia vida, era deth men entorn e de toti es aranesi, per tant, dera Val d'Aran. E auut, sustòt, un interès per aqueri mots e paraules que se per-

**que poirie èster un
reflèxe social e lèu un
estudi etnografic dera
vida aranesa? Quina
acuelhuda a auut entre
eth public?**

Jacinta, casa e país ei un recuell de convèrses, de hèts e de frases hètes que son era petita istòria deth nòste país, ei cèrt. Sense cap de pretension literària, e volut deishar era emprenta d' ues convèrses suenhades, damb paraules que armonitzen e que creen un tèxte tanben poetic. E rebut tanben fòrça felicitacions per part de tota aquera gent que l'a liejut e les ac arregraisqui fòrça. Segurament, a hèt rebrembar-les quauque bocin dera sua vida e estones quotidianes deth carrèr, deth dia a dia, qu' ei çò que fin finau è volut reflexar enes narracions.

**Com rebrembe era sua
etapa de conselheira de
Cultura en Conselh
Generau d'Aran peth
partit d'Unitat d'Aran?**

Pensi qu'era etapa de Conselheira de Cultura deth Conselh Generau d' Aran damb era ajuda dera equipa de govèrn des deth 1991 enquiath 1995 siguec plan positiva e productiva ath temps, donc tot e non auer es mieis

damb es que se compden en aguesti moments, hègem toti es esfòrci entà arténher e suenhar era lengua e era cultura en generau, causa qu'en aguesti moments ja ei lèu ua realitat. Èren aqueri ans quan començàuem a prebotjar ahèrs culturaus qu' aurien ua preséncia intitucionau, e per tant ua melhor consolidacion e un reconeïhement ena societad.

**Qué pense que serà eth
futur dera lengua e dera
literatura aranesa?**

Sò positiva en aqueth sens. Pensi qu'eth futur dera literatura aranesa ei esperançador pr'amor qu'er aranés e era istòria d'Aran se prebotje enes escòles e a trauèrs des concursi literaris. Cada viatge era gent s'interèsse fòrça en tot participar ahondosament en diuèrsi ahèrs culturaus e socials que tanhen ara Val d'Aran e ar aranés. Associacions e espacis culturaus com per exemple es òbres de teatre, cau tier-les en compde autan ena qualitat literaria com ena interpretativa. Cada viatge i aurà més mieis entath desvolopament dera literatura e der aranés, mès fin finau non sonque calen mès mieis, senon tanben suenhar-la ena quotidianitat qu'ei a on vertadèraments era lengua perviu.

dien pòga pòg e que conformauen era vida vidanta d'un temps ençà. Ena actualitat açò ja non passe, es mots e es paraules se cueden, se desnisen, e se sauven, pas alavetz.

Coma descriuerie Jacinta, Casa e País? Pense

AITOR CARRERA

EI PLAN JOEN, mès aguest filològ neishut en Balaguer er an 1976 ja s'a hèt un lòc ena istòria occitana pr'amor qu'ei autor dera primèra gramatica dera lengua pròpria d'Aran. E seguís trabalhant des dera Universitat de Lhèida. "Que manque fòrça investigacions lingüistiques", ditz. Es sòn articles en Aran ath dia demòstren qu'ei un apassionat dera lengua.

per A.Sàez

FOTO: LLEONARD DELSHAMS

"Non podem isolar er aranés: ei occitan"

Prumèra gramatica der aranés. Eth Conselh l'a de prepausar coma oficiu o dejà n'ei peth hèt d'èster signada per ua autoritat idiomatica?

Ara per ara, aguesta gramatica qu'ei era soleta gramatica der aranés (evidentaments, damb era permission de quauqui trabalhòts gramaticaus anteriors, petits e parciaus, e soent ancians), e çò de vertadèraments important son es consequéncias que pòt auer sus era lengua: qu'ajude a consolidar un procès de codificacion que comencèc damb es Normes Ortografiques e que hè partida deth procès generau de normalizacion der occitan d'Aran en Aran. Era etiqueta oficiu qu'ei en aguest moment quauquarren de segondari, o en tot cas quauquarren que ja correspon mès as politicians e non pas as lingüistes, pr'amor que son eri es que les cau fixar eth tipe de politica que vòlen hèr sus era lengua. Deth mèn costat, que pensi qu'es hèts practics son çò de mès important. Es parlants d'aranés non auem gramatica maugrat qu'ère quauquarren que se'n parlaue dempús des annades ueitanta. Ara ja l'auem. Se se vò batiar coma oficiu

o pas ua gramatica, aquerò qu'ei quauquarren que va ath delà deth trabalh tecnic, qu'ei eth mèn.

Er aranés non a deishat de créisher des dera reinstauracion deth Conselh: s'estúdie, se publiquen libres, se hèn revirades, ei er unic dialècte gascon damb categoria de lengua oficiu, mès paradoxalments, pendent toti aguesti ans s'a trabalh sense gramatica... que mancae préner-se mès seriosaments era lengua des d'un punt d'enguarda academic?

Qu'ei vertat qu'a aumentat era produccion en aranés o era sua preséncia ena escòla. Mès qu'ei vertat tanben qu'era lengua non ei dilhèu tan viuia sociauments coma n'ère abans, e ad aquerò que i cau hèr atencion. Ua lengua non viu reauments damb libes o traduccions, mès se s'emplegue en carrèr de manèra quotidiana, enes procèssi de socializacion. Qu'ei aquerò qu'ei vertadèraments important. S'era gramatica pòt ajudar a aumentar aqueth emplec sociau (perque, per exemple, da seguretat as usatgèrs en moment de tier era len-

gua), que'n serè satisfèt. Calie préner mès seriosaments era lengua d'un punt d'enguarda scientific? Dilhèu òc. Que i a fòrça estudis sus er aranés, mès de còps son investigacions fugaces, e d'audi viatges productes d'urgéncia entà ues circumstàncies concrètes. Pendent es darrèrs ans es investigacions estrictaments lingüistiques non an estat cap nombroses (dilhèu perque era situacion sociau o politica aranesa amiaue de prumèr d'audi tipos d'arrecèrques), e quauqui còps non an estat tanpòc d'ua qualitat excellenta. Enes investigacions scientificas sus er aranés cau era madeisha rigor qu'entà estudiar quina auta lengua que sigue. Totes es lengües an era madeisha valor, e donc totes es lengües an de besonh era madeisha rigorositat scientifica.

S'a valorat dera sua gramatica que respectèsse es trabalhs que s'auien hèt anteriorments. A estat un reconeishment ath prètzhèt hèt pes precursors pendent era transicion? Tiò, evidentaments. Aguesta gramatica non se pòt cap destacar deth trabalh qu'a hèt fòrça gent pendent mès

entrevista

de dus decènnis, e deth trabalh dera generacion que hec es Normes Ortografiques. Era gramatica qu'ei eretèra deth sòn trabalh, e qu'ei normau que sigue atau. Sense era gent que dauric eth camin i a vint-e-cinc ans, que dempús an contunhat de trabalhar pera lengua e peth país, era gramatica non existirie. Qu'an tota era mia arreconeishença. Era gramatica qu'a sajat d'èster sistematicaments coerenta damb eth sòn apòrt istoric.

Era part mès polemica, dilhèu, ei era apòsta per unificar critàris damb er occitan, entà generalizar quan si-gue possible.

Er aranés non ei arren mès qu'occitan, coma eth parlar de Lhèida o de València son catalan. Donc, qu'ei normau qu'er aranés s'escrigue coma er ensemble dera lengua, e que s'i aplique es madeishi critàris cada còp que sigue possible, e s'i hèsque ues causides coïncidentas damb çò que se causís entà tota era lengua occitana. Se non se hesse aquerò, isolariem ar aranés, lo desseparariem deth rèste dera comunitat, e l'obligariem a morir.

Ei gramatica descriptiva e normativa. Decidir qué ei correcte e qué non n'ei a degut èster ua decision dificila. Pot balhar bèth exemple? Qu'ei vertat que de còps non ei cap aisit de díder se qué ei corrècte e se qué non n'ei. Que i a casi qu'ei fòrça problematic de sabé'c, e que —per exemple— cau anar a campar tanplan informacions medievas o der aute cap deth domeni lingüistic entà auer

AITOR CARRERA:

“Qu’ei vertat qu’a aumentat era produccion en aranés o era sua preséncia ena escòla. Mès qu’ei vertat tanben qu’era lengua non ei dilhèu tan viua sociauments coma n’ère abans”

uns indicis que fin finau tanpòc non amien a cap de causida definitiva. Mès qu’ei vertat tanben qu’era major part de còps ei mens dificil de çò que pensariem en un prumèr moment. Era arrecèrca lingüística sus er occitan qu’existís dempús de fòrça temps, e i a nombrosi trabalhs sus toti es espacis dialectaus dera lengua. En cas concrèt aranés, qu’ajude fòrça era comparason damb d’auti parlars gascons quasi identics ar aranés qu’apartien ar Estat francés, e donc patissen era interferéncia d’ua auta lengua estatau.

Non creigui que i age exemples qu’era poblacion aranesa se pogue estonar guaire des causides dera gramatica. Mès ei vertat qu’era gramatica pòt ajudar a descriure formas araneses que se desconeishien, a eliminar quauqui topics sus mots o construccions, o ben a veir qu’er aranés non ei arren mès qu’ua partida der occitan que non se pòt interpretar sense anar a campar çò que passe en d’auti endrets deth domeni lingüistic. Que pensi ara, per exemple, enes formes arrefortides des pronòms atòns (em, et, es per me, te, se) o enes desinències des vèrbes dera segona conjugason de quauqui lòcs de Baish Aran (serveish per servís, per exemple). De prumèr i poirie auer gent que pensèsse qu’aquerò non ei cap aranés (enes vèrbes s’i enganhèc Coromines!), e plan segur que n’i aurie que pensarien qu’aquerò ei dilhèu catalan, en tot cas estrangèr. Mès ei perfectaments aranés, a estat tostemp aranés, e ei tanplan comun en zònes territoriaus importantes de delà dera frontèra estatau.

Tanben clarifique qué ei autoctòn d’Aran e qué ei ua influéncia d’autres lengües vesies. De nau serie interessant mentar bèth exemple que pogue estonar.

Coma abans, non i a causes guaire susprenentes. Bèth un s’ei estonat, per exemple, perque en occitan son corèctes estructures de relatiu coma era hemna que te parli o era hemna dera quau te parli. Mès un còp mès non i a cap de descriure: aquerò, per exemple, qu’apareish ja ena gramatica de Loís Alibèrt e en fòrça d’auti trabalhs. E çò de madeish poiríem díder sus d’auti ahèrs, coma eth deth doble auxiliar verbau (èm anadi en compdes de auem anat, per exemple), qu’ei ua causa viua en tot er espaci occitan, e que se mantien en quauqui pòbles e parlants araneses.

Qué amie a un balaguerí a interessar-se tant per ua lengua coma er occitan?

Non ei cap eth prumèr viatge que me cau arrespòner ad aquerò. D’un costat i a un ligam personau, conseqüéncia des sejours en Aran o en d’auti endrets occitans dempús de fòrça temps, mès dera mitat dera vida. D’un aute, un interès estrictaments filologic, lingüistic, scientific. Tot ath torn dera Val d’Aran que i a ua des zònes mès interessantes d’un punt d’enguarda lingüistic deth Pirenèu, a on s’amasse eth gascon, eth lengadocian (dus dialèctes occitans, eth prumèr damb ua fòrta personalitat), eth catalan e er aragonés. Maugrat que i a agut un pialèr d’estudis lingüistics sus tot aqueth territòri, que i a fòrça causes que

cau encara descriure e registrar. Aqueth parçan qu’ei —maugrat era pression deth francés e der espanhòl— un petit paradís entath cercaire que s’interèsse pes lengües romàniques. A tot aquerò, que s’i pòt ajustar qu’er occitan ei ua lengua romànica que patís ua situacion de minorizacion, e ath delà ei era lengua bessoa deth catalan. Un catalan non coneish pro ben era sua lengua enquia que coneish coma cau er occitan, dera madeisha manèra qu’un occitan non coneish coma cau era sua lengua se non coneish eth catalan. Entre es dues lengües i a ua proximitat lingüística evident, ua madeisha varietat formau pendent sègles, uns ligams umans e politics entre es sòns paísis, toponimia repetida... Aquerò qu’ei quauquarren qu’era gent desbrembe soent.

Quin a d’èster eth pròplèu pas?

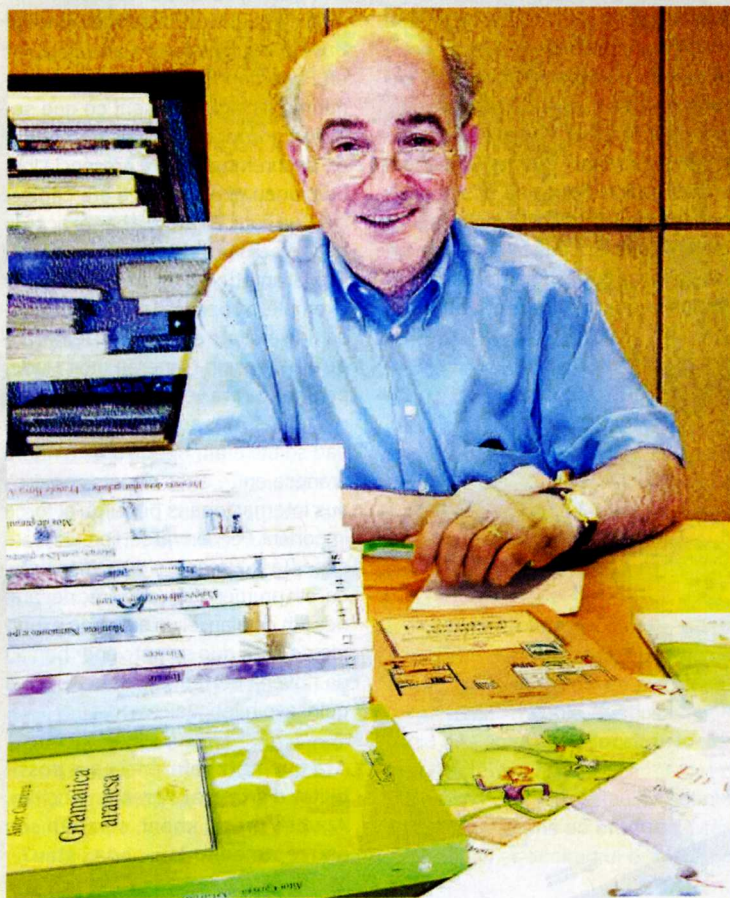
Que manque fòrça investigacions lingüistiques, de tot tipe. Eth lexic aranés non ei cap registrat ne inventariat coma cau, per exemple. Que i a un pialèr de qüestions sintactics que non en coneishem pro ben eth foncionament. Era variacion geografica der occitan en Aran amague encara fòrça causes. Ath delà, qu’ei plan urgent d’arremassar era toponimia abans que i age fòrça nòms de lòc que mòren pr’amor dera intervencion umana sus eth territòri. Tanpòc non coneishem coma cau es parlars vesins, e donc fòrça causes der aranés... Que manque sustot informacions que supòsen collectatge, trabalh de camp, informacions oraus, entrevistes, e tanben abnegacion.

LLUÍS PAGÈS

COMA LÈU TOSTEMP passe ena vida, eth lheidatan Lluís Pagés ei editor per pur edart. Ara ei president dera Associacion d'Editors en Lengua Catalana e ei ath dauant d'un sagèth editoriau que publique mès de 150 títols ar an. Tanben edite en occitan, convençut que non i a lengües petites senon minorizadas. Qu'ei plan content damb era aventura aranesa.

per A.Sàez

"Er aranés a d'entrar enes circuits comercials"

D' a on li ven era vocacion d'editor?

Çò cèrt ei que jamès auie pensat en èster editor. Eth mèn destin naturau ère trabalhar ena explotacion ramadèra qu'era mia familha auie en Pol, mès un bon dia, damb era granja en plen foncionament e tres germans mèn ath darrèr decidí que çò que volie hèr ère trabalhar de linotipiste en ua impremta. Non n'auie ne idèa, mès m'shautaue, e açò qu'en aqueth moment era profession ja anau de baisha. E me metí a trabalhar de linotipiste e tanben auí era mia impremta, en tot crompar un locau ara traussèra Miquel Fargas de Lhèida, fòrça apròp der arriu. De hèt, tan apròp qu'en aiguat deth 82 ac perdí tot e auí de tornar a començar. Aguest viatge en carrèr Bobalà damb era societat Virgili & Pagés. Sonque hège de linotipiste, mès un dia Josep Eritja me venguec a veir entà prepausar-me de hèr un libre de poèmes entà ramassar sòs entà hèr ua piscina en un centre de disminoïts psiquics de Sudanell. Me demanèc ajuda e jo me comprometí a hèr de franc eth mèn trabalh. Mès mos informèrem de que podíem optar a quauqua subvenci-

LLUÍS PAGÈS:

“Eth prèmi Lengua Viua m’arribèc en còr, pr’amor que vò díder qu’es aranesi s’estimen era colleccion Garona e per açò cada dia i a mès gent que crompe libres.”

on entà per’mor de hèr ua tirada grana e un libre atractiu, que justificàsses es 5.000 pessetes que demanàriem. Era Generalitat non li podie dar sòs ada eth coma particular, encara que siguesse entà un projècte altruïsta, mès se jo constauè coma editor, alavetz mos dauen eth supòrt generic. Pensè: tà dauant! E me hí editor entà poder amiar entà dauant aguest poemari. Anèc fòrça ben. Se podèc hèr era piscina e encara sobrèren sòs. E atau siguec que me hí editor e en tot coincidir damb era trencadura damb Lluís Virgili eth 1989 separè era activitat e creè Arts Gràfiques Bobalà d’ua banda e Pagés Editors d’una auta.

Ara era editoriau ei ua des mès actives de Catalonha, des pògues que non se l’a minjat cap gran grop.

Ei cèrt. Ara publicam 150 títols ar an en catalan e uns 45 en castelhan. Èm

çò qu’en argòt se ditz ua editoriau ascendent pr’amor que des de 1994, cada an pujam. E per se non auesse pro trabalh, presidisqui era Associacion d’Editors en Lengua Catalana, que supause fòrça trabalh e plan usura pr’amor que còste plan qu’en Madrid entenen que cau ajudar eth libre en catalan.

Tanben publike en occitan.

Òc, e açò encara ac entenen mens. Era vertat ei qu’enquia es mèns companhs editors catalans me diden que sò lhòco, mès jo creigui qu’es catalans mès que d’arrés auem d’entèner qu’Aran a ua lengua pròpria que, per descomptat, auem de respectar e que creigui que tanben auem era obligacion d’ajudar-la, pr’amor que non i a lengües petites, senon lengües minorizadas. Era mia familha a ua relacion fòrça cordiau damb Ninfa Carabias, a qui publiquèrem eth libre

infantil Era mèstra Pèpa, e era mos metec en contacte damb Frederic Vergès, que mos prepausèc editar es trabalhs guanhadors deth prèmi Jusèp Condó. Atau comencèc tot. Ara ja non ei excepcionau editar libres en aranes e tanben est’an passat hérem qu’era era literatura d’Aran siguesse present ara Hèira de Frankfurt.

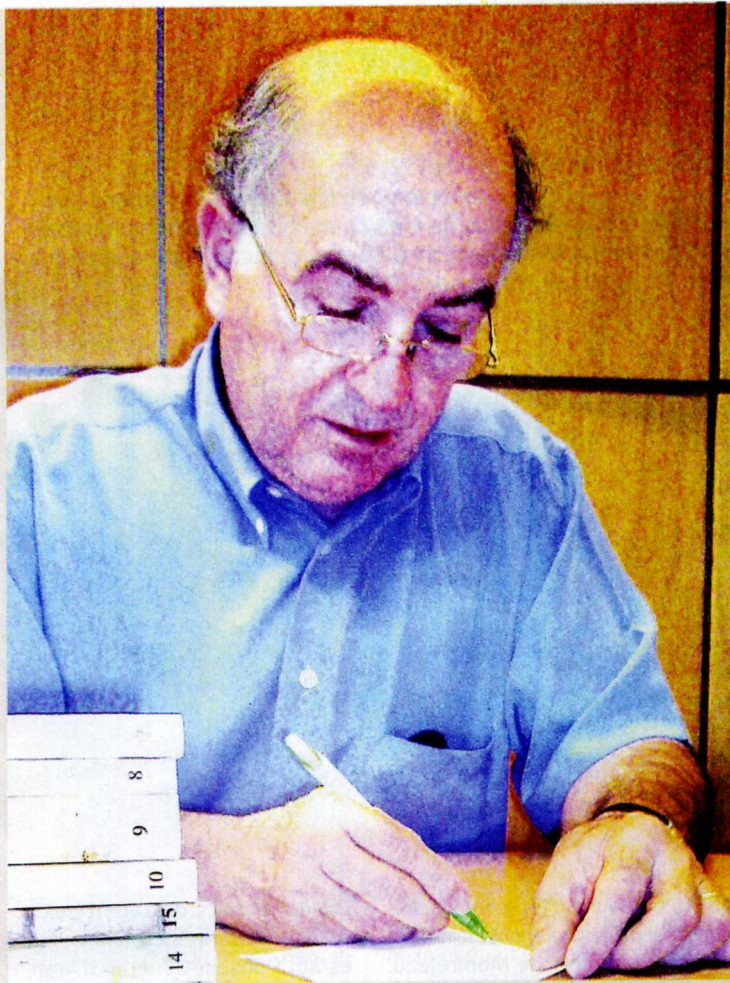
Enguan era cultura catalana serà era convidada oficiau dera hèira. Tornarà a èster present er aranes?

Açò demori. Me cònste que Francèsc Boya a hèt gestions coma deputat en Parlament pr’amor qu’institucionauments sigue present çò que serà fòrça important. Mès non auem de desbrembar qu’era preséncia institucionau ei ua causa e era comerciau, ua auta. Jo aspiri a barrar acòrds de drets d’autors entà arrevirar libres. Era Gramatica d’Aitor Carrera, per exemple, se ben facil que la crompen es universitats alemanes. Demoram qu’eth Conselh Generau mos ajude, pr’amor qu’era vertat ei qu’enes darrièr tempsi mos auèim sentut un shinhau solets e eth hèt qu’era literatura aranesa entre enes circuits comerciaus internacionaus pensi qu’ei fòrça important. Per cèrt qu’eth libre de Francèsc Boya Presoèrs dera mar gela da, eth primèr que s’arrevirèc der aranes ath catalan, ei un aute bon exemple de libre que se pòt véner ben. Ei ua novèlla perfectament traduïble a quinsevolh lengua.

Ara que hètz referéncia ara possibilitat d’arrevirar libres en occitan. Aguest, precisament, serà eth sòn nau rèpte editoriau, non ei atau?

entrevista

Òc, hèm fòrça illusionadi en aguest projècte. Peth moment auem dues arrevirades en marcha de dus classics dera literatura catalana: Solitud, de Víctor Català e Aciú demore Nevares, de Pere Caldèrs. E demoram qu'açò sonque sigue eth començament. Tanben volem recuperar era prumèra que se hec dera Val d'Aran, que date deth sègle XIX.

Dilhèu per aguest entusiasme que demostratz siguéretz mereishedors deth prèmi Lengua Viva.

Siguec un prèmi que non me demoraue en absolut e que m'arribèc ath còr, pr'amor que vò dèder qu'es aranesi s'estimen era colleccion Garona e per açò cada dia i a mès gent que

crompe libres. Cau destacar que hèm ues tirades de 800 a 1.000 exemplars e que de quauqui títols tanben les auem de reeditar. Eth public creish. Proporcionauments, plan peth dessús dera mieja dera literatura catalana. Es aranesi s'estimen era sua lengua e ac demòstren en tot liéger tot çò que se publique en occitan.

Es editors en lengua catalana lèu s'an de justificar pr'amor que non se entén que non apòsten peth castelhan, mès rendable. Supausam que quan ditz qu'edite en occitan lo deuen tractar de hòl.

Malerosaments, qu'ei atau. Es editors son es que mens ac entenen. Mès jo pensi qu'er occitan ei era lengua

minorizada mès pròpleu qu'auem es catalans e, per autan, li auem de dar tot es nòste supòrt. Er aranés ei ua lengua tan bona e tan digna entara literatura coma eth castelhan o er anglés. Jo ja sabi que non me harè ric damb un libre publicat en occitan, mès çò que hèsqui son numeròs globaus en acabar er an e, se gessen, non m'impòrte pèder sòs en un títol concret s'è agut d'auti èxits editoriaus que contraresten. Ei eth mèn concèpte d'empresa. A jo me shaute hèr libres. E hèr libres boni. Çò que passe ei que tanben s'a de dèder que s'era Administracion mos ajudèsse un shinhau non ac auríem tan dificil. Des dera associacion d'editors auem encargat un estudi que demòstre qu'enes librariés tradicionaus catalanes, sonque 1 de cada 3 libres ei en catalan. E se vam as granes superfícies era chifra encara ei mès dolenta: 1 de cada 6. Enes aeropòrts, estacions, eca, 1 de cada 10. Cau fomentar era literatura ena lengua autoctòna de cada territòri, e garantir-ne ua sufisenta preséncia.

Quini an estat es darrèri èxits de Pagés Editors?

Deth libre de Francesc Torralba Er art de saber escotar ja en portam 15.000 exemplars, qu'entà un libre en catalan ei plan fòrça. Ath delà, l'auem arrevirat ar aleman, er italian, eth francés e eth castelhan e hèm pendent de barrar era arrevirada anglesa. Er aute gran èxit ei Aprèner a aprimar-se, dera doctora lheidatana Pilar Senpai. Aguest tanben gesserà publicat en castelhan, francés e, segurament, aleman.

JÈP DE MONTOYA

ETH SÒN LÒC DE TRABALH ei plen de libres antics que semblen trèti d'un lòc sacre. Armaris que laguens amaguen tresors religiosi e archius e carpetes plies de letra-pluma que desnisen un trabalh laboriós e interessant. Jèp de Montoya despren coneishement de quin ahèr culturau sigue que tanh ara Val e ara Gasconha, e atau ac reflèxe en *Vademécum Aranense*, 1999.

per Anna Geli

FOTOS: MIKEL ARISTREGI

“Era representacion en Institut Ramon Llull mos catapultarie a ua esfèra internacionau”

Ei autor de *Vademécum Aranense*, era compilacion de nombrosi tèxtes escritti en aranés e en diuèrsi dialèctes occitans que van deth sègle XII enquiath XX. Coma ei que se decidic per hèr un “projècte” d’agues caracteristiques? Quan temps i dediquèc?

Efectivaments, eth *Vademécum* ei ua copilacion de documents escritti en aranés que jo e denominat eth Gascon des Nauts Sorces dera Garona. Pensi qu’era Val, atau coma era sua geografia e era Garona seguissen més enlà dera termièra, era lengua tanben. Parlam dera Val d’Aran coma ua soleta lengua, mès sabem que la poiriem desnisha en quate dialèctes entre es que i figuren eth de Pu-jòlo, eth de Marcatosa, e era part de Quate Lòcs damb es variants de Canjan e Bausen. Sabem qu’eth parlar de Mèles o de Ós ei eth madeish

qu’eth de Bausen. Era compilacion deth *Vademécum* va enquia Saint Gaudens, e i a autors de Montrejeau, dera part de Cominges e dera part de Bagnères de Luchon, entre d’auti. I podem trapar tèxtes de trobadors com Amanieu de Labroquere, o diuèrsi tèxtes juridics, religiosi, de pensament, de creacion, pròsa, guions de radio e television, e premsa escrita. Lo que jo volí damb aquest trabalh, que pren 9 sègles, siguec dar ua vision de çò qu’a estat era evolucion dera lengua a nivèu morfologic, sintactic, e de grafia, en tant qu’ath madeish temps vam a poder lièger entre línies quina a podut èster era evolucion des institucions a traucers deth temps. En totau, siguèren quate ans e miei de recèrca e de trabalh e que siguec ua reusita trèir-lo ara lum ja qu’èra ua obra fòrça costosa.

Lo podí trèir a traucers der Institut d’

Estudis Ilerdencs, deth que n’ère Conselhèr -e i torni a èster-, tanben gràcies ath Conselh Generau d’Aran, e ara Generalitat de Catalonha a traucers deth Departament de Cultura. Me decidí a hè’c perque ère quaquarren que trincaue esquèmas, ère ua causa ambiciosa, e sense voler èster ua obra exhaustiva - donques pòt èster que manque quaquarren- tanben me semblaue que non ère de justícia començar a decapitar per quinsevolh lòc, e atau siguec coma es institucions comprenen era importància dera compilacion. Eth darrèr tèxte ei der an 1998. Era Academia des Jocs Floraus de Toulouse li dèc eth gran prèmi dera Lengua d’Òc. Arribèc un moment en qu’era premsa siguec fòrça interessada, e s’a arribat a escriuer critiques que didien quaquarren coma: “Qu’ei ua obra que non pòt mancar en cap larèr dera Val d’Aran, no pòt

mancar en cap biblioteca deth Principat, e non pòt mancar en cap Facultat de Filologia deth mon". Ben, jo damb aquerò ja n'è pro.

Pense qu'era literatura en Aran ei en tot viuer ua epòca doça damb diuersi prèmies e colleccions editoriaus coma era Garona de Pagès Editors? Poirièm díder qu'er aranés viu ua epòca d'òr?

Non pensi. Ei vertat que se viu un moment doç degut ath moment politic que se viu enes Institucions que son ath darrèr. Tot açò se multiplicarà per "n" un còp qu'artenhem eth desvolopament deth Nau Estatut d'Autonomia de Catalonha, e un viatge qu'aquerò sigue atau donques seguiram damb eth manament dera Carta des lengues minoritàries, qu'ei ua lei de rang Europèu hèta en Estrasbourg que daurirà fòrça mès pòr-

tes a toti es nivèus. Pensi qu'eth moment mès politic dera literatura aranesa ei quan Condó tornèc de Catalonha entara Val d' Aran e se trobèc damb Bernat Sarrieu, qu'ei eth fundador dera Escòlo deras Pirineós, laguens deth moviment deth Felibritge. Era produccion de Condó aué per aué, encara non s'a arthenut per un aute autor autan en prosa com en poesia. Era sua novèlla fòrça bona, damb Era isla des Diamans o Sang nòble sang deth pòble, mès pensi qu'era poesia ei d'un nivèu superior. Tot e açò, çò que jo e nomenat ua des Renaishences Araneses ei en moment que neish era Fundacion deth Musèu etnològic dera Val d' Aran e es concursi que se amiaràn a tèrmenes ans 1976, 78 e 80. Jo en Vademécum recuelhi quauquens d'aqueri trabalhs qu'auien demorat inedit. Trabalhs de Maria Pilar Busquets, Pe-

pita Caubet, Rufino Martinez, jo madeish, eca. Un aute moment doç a estat eth des prèmies literàris Mossén Condó instauradi peth Conselh, e cau díder que i a òbres bones coma per exemple era de Paco Boya, *Presòers dera mar gelada*. Tanben arriben òbres ja non sonque escrites en aranés, senon en ues autees variants de lengua occitana. Eth moment ei doç, mès qu'ei doç pes recorsi qu'auem.

Pense qu'ère mès difícil escriuer en aranés abantes qu'ara o per contra semble qu' es facilitats politiquas hèn que non i age tant esperit militant?

Ei vertat. Cau díder qu'es persones qu'auem ua cèrta edat auem estat militants de forçacausas; dera lengua, dera cultura, der amor ath país, e de reistituïr es institucions que, aué per

JÈP DE MONTOYA:

“Es persones qu’auem ua edat auem estat militants dera lengua, der amor ath país, e de reistituïr es institucions que, aué per aué, era joenessa les tròbe coma quaquarren naturau”

aué, era joenessa les tròbe coma quaquarren naturau.

Nosatí auem lutat entà que tot aquerò siguèsse ua realitat e auem estat persones sense manca de reconeishement. En aguesti moments, quinselvolh persona que hèsque un trabalh d’ua categoria mieja, de seguida pòt trapar er interlocutor que le va ajudar a qu’aqerò gesque ara lum, en nòste moment de joenessa siguec plan mès difícil, totun aquerò, auem es madeishes possibilitats.

Coma ve eth futur dera literatura aranesa en un mon globalizat?

Eth hèt qu’er occitan sigue oficiau en Catalonha daurirà moltes pòrtes per lei un viatge s’acabe tot eth procès deth Constitucionau e se comence a desplegar er Estatut e era Lei d’Aran. Mès un viatge qu’aqerò sigue atau, i a d’autres leis que ja son oficiaus des der an 1991 —era carta des lengües minoritàries d’Estrasbourg— a trauèrs dera quau, per lei, es estaments van a èster obligadi a aportar sòs entà que tot açò vage molt mès enlà.

Recentaments, l’an nomenat President der Institut d’Estudis Occitans. Quina ei era foncion d’aguesta entitat? Quini objectius s’a prepausat entath pròpleu futur?

Voi hèr un projecte ambiciós. Cau començar a pensar en anar mès enlà. Jo çò que me shautarie ei pujar-lo a nivèu d’Academia Aranesa deth Saber enes seccions de referéncia: istòria, ahèrs politics, paisatge e en tot aquerò que siguessem capables de daurir.

A partir d’aquí, relacionar-mos damb estaments deth nivèu der Institut d’Estudis Occitans o er Institut d’Estudis Catalans. Eth següent pas ei arténher representacion en Intitut Ramon Llull, causa que mos catapultarie a ua esfèra internacionau. Tot açò en çò que tanh a lengua, en çò que tanh ara istòria cau hèr un catalòg de béns mòbles autant d’art sacre coma d’art civiu e un catalòg de béns immòbles tanben d’art sacre e art civiu. Ei a díder, fixar, d’ua manèra eficienta lo qu’ei eth nòste patrimoní a prumeries deth sègle XXI. Un auta des causes que pensi, ei en hèr era compilacion des mèrques des cases dera Val d’Aran. Aqueres merques, que se compausen per ua sèrie de signes, servien entath bestiar o es utisis dera casa e represente eth mès ancian des alfabet deth pòble aranes. Tanben calerie estudiar, documentar, indicar, eca ua sèrie de trabalhs en çò que tanh a jaciments per descobrir dera edat de Bronze e de Hèr. A nivèu juridic, sò per potenciar lo qu’ei un estudi exhaustiu de lo qu’auien d’èster es priviletges dera Val d’Aran tà vèir qu’eth Regim Forau dera Val d’Aran, non a mòrt, donc se prenem ues dates de referéncia, com per exemple, 1175 Tractat d’Emparança, 1303 era Querimònia, 1327 Aran, baillía Generau —savant es distàncies, mès coma Catalonha, Malhòrca o València— e sustòt 1716, en qu’es institucions araneses, a diferéncia de Catalonha, prenen partit per Felip d’Anjou e alavetz era Val d’Aran non entre en tractat de Naua Planta e se seguís autogovernant enquia 1834. En aguest moment

s’instauren es províncies e es ajuntaments e es aranesi deth moment creen ena Val d’Aran coma un supraajuntament —que fin finau non dèishe d’èster sonque eth Conselh Generau e contunhen en tot escriuer libres de totes es sues amassades, reunions e acòrds enquiar an 1836. Auem d’èster capables de méter tot açò en mans de juristes entà poder demostrar qu’era Val d’Aran encara a, aué per aué, aqueth regim Forau que serie quaquarren equiparable a lo que son es províncies Vasques, includit Navar-

ra. Entà tot açò, son de besonh fòrça sòs que darie un aute boom importantíssim a toti es nivèus..

Escriu quaquarren en aguesti moments?

Non dèishi de hèr causes. De hèt, bèth temps ençà, qu'è un comés important. Era grana epopeia deth Pirinèu, l'escriuec Bernat Sarrieu, fondador dera Escòlo deras Pirinèos, en 1904. Ei ua epopeia legendària ena antiguitat deth Pirinèu, ena que gesen toti es nòsti parçans; des dera

Val de Luchon, era Val d' Aran, es vascogades, e er aute costat dera termièra, e aquera que serie era grana Eneida deth Pirineu, ei era nomenada "Pireneido". Ei ua òbra qu' a 32.000 vèrsi en gascon de Sent Mamet, e Sarrieu auec eth sòn qu'aguesa òbra s'escriuèsse en castelhan. Aqueth sòn demanèc que l'ac hèsse Condó, mès Condó la comencèc a revirarr –Conde damb 12 cants en Castelhan- mès devenguec malaut e moric, alavetz que sonque artenec a revirar eth prumèr cant. Mès

tard, s'encargue dera Escòlo deras Pirinèos Yvonne Ponsolle, e me demanen de tirar tà deuant eth sòn de Sarrieu e de Condó, qu'ei era revirada dera Pireneido ath Castelhan . A nivèu manoscrit ei prèst, e sonque manque dar-li forma informatica. Un trabalh costós que pòt arribar a ar-ténher es 800 o 900 planes. Aguesta òbra de Sarrieu ei, entà jo, era mès gran òbra hèta jamès non en gascon senon en quinsevolh lengua d'Òc, entà jo ei superior a *Mirèio*, de Frederic Mistral.

MARIA VERGÉS

RESTACADA de ben joena dejà en es ahèrs culturaus d'Aran, a guanhat toti es prèmis Condò en que s'a presentat. Guanhadora tanben dera beca etnolingüística autrejada per IEL sus toponimia dera Val, ara hè pòc a acabat de revirar era òbra mès universau dera narrativa modernista catalana, *Solitud*, de Victor Català. E deth passat, ath present. Tanben arrevire ar aranés es notícies de Catalunya Informació

per Anna Geli

FOTO: MIKEL ARISTREGI

“I a pòga incentivacion entara creacion literària”

Solitud ei ua des òbres de referéncia dera literatura catalana, damb quines dificultats s'a trapat ara ora de revirar-la?

Çò qu'e trapat mès dificil a estat trabalhar er argument a on eth vocabulari ei fòrça dens e trabalhàt. Cau tìer en compde qu'ei ua novèlla escrita a començaments deth 1900 e damb un vocabulari montanhenc que s'encastre en pirinèu gironin. Fòrça des paraules o frases non auien ua revirada literau ar aranés e aqui qu'ei era dificultat. Entà ua melhor comprenença s'i a hijut un glosari. Tanben cau dèder qu'era revision finau a estat amada a tèrme per Frederic Vergés qu'ei eth President dera Comission de còdi lingüistic der Institut d'Estudis Aranesi. D'un aute costat, era possibilitat de revirar aguesta òbra siguec a trauèrs dera Institucion de les Lletres Catalanes, que per prumèr viatge trè ua linha de subvencion entà editoriaus qu'amien a tèrme era revirada de classics deth catalan ar aranés e ei en aquest moment quan, Pagés Editors, damb era idea de començar a bastir ua biblioteca de classics, presente eth sòn projècte ena

I.L.C, moment en qu'era revirada de *Solitud* s'amie endeuant.

En aguesti moments i a mès facilitats qu'alavetz entara publicacion de libres e trabalhs escrits en aranés.

Ara ei vertat que dilhèu i a mès mieis tecnicos mès tanben ei constatat qu'er usatge dera lengua en carrèr disminuís, per tant son totaument de besonh accions entà apropar era lengua en carrèr e començar a aplicar eth concèpte de lengua utila, ei a dèder, que parlar e escriuer en aranés sigue de besonh e sigue un hèt naturau ena vida vidanta des abitants ena Val d' Aran. Entà tot açò i joguen un papèr fòrça important era familia, es educadors e per suposat, es institucions.

Quin futur e què cau hèr entà suenhar era literatura aranesa ath dauant d'un mon globalizat?

Sense èster pessimista e en tot tier compde qu'ei ua lengua que la parlen tres milions de persones e que sonque ei oficiau ena Val d' Aran e en Catalanha, damb eth Nau Estatut, pen-

si qu'eth futur cau trabalhar-lo fòrça. En un mon en que es Naues Technologies son eth punt d'inflexion deth segle XXI cau assegurar era presència dera lengua en aguesti encastres. Per tant considèri que son de besonh idèes innovadores entà assegurar era presència dera lengua en aguesti airaus atau coma tanben creigui qu'era lengua e era cultura son es esturments basics entà facilitar e assegurar era integracion e adaptacion des persones ena societat ena que viu.

Que s'aurie de hèr entà auer mès produccion literària?

En prumèr lòc i a ua realitat qu'ei qu'ena Val d'Aran i viuem 7.000 persones e eth volum de gent qu'escriu en aranés ei petit, mès tanben cau dèder que i a pòga incentivacion entara creacion literària. Iniciatives coma era der Institut de les Lletres Catalanes son tanplan importantes pr'amor que des revirades se neurís grana part dera nòsta bibliotèca mès totun resulte basic e imprescindible prebotjar e amparar era creacion pròpria, trabalh fin finau que an d'amiar a tèrme es institucions.

entrevista

VA DE LENGUA

per Aitor Carrera

Professor de lengua e
lingüística occitanes ena
Universitat de Lhèida

Eth haro

Eth començament der estiu qu'ei associat ara net de Sant Joan. E en Aran era net de Sant Joan qu'ei associada ath *haro*, que toti estacam a vilatges coma Les o Arties, mès qu'a estat conegut en tota era Val d'Aran, e n'ei encara en diuersi pòbles que non son aqueri dus. Generauments se sap çò qu'ei, aquerò deth *haro*. Mès pro soent non se coneish era origina e era evolucion d'aqueth mot, e qu'ei d'aquerò que vam a parlar. Eth mot *haro* ges deth latin PHAROS, qu'ath madeish temps ei ua forma qu'eth latin prenguec ath grèc. Mès eth mot a un hèt fonetic que i cau hèr atencion: eth mantient dera vocau finau -o (comparatz *haro* damb eth catalan *far*). Eth re-

sultat normau de PHAROS en aranés aurie d'auer estat *har*, sense -o. Qu'ei atau que l'apèren en Canejan, per exemple (*eth har*), e tanben enes pòbles que i a delà dera frontèra: Mèles, Hòs, Argut, Sent Biat... Aqueth mantient dera vocau qu'ei un hèt anormau foneticaments, mès generau en Aran exceptat era arribèra de Toran. Ena toponimia que i a un pialèr d'exemples parallèls ad aqueth mot, damb conservacion anomala de -o. Eth nòm deth terçon de *Pujòlo*, segons es normes fonetiques araneses, serie aumens **Pujò(u)*, e era denominacion *Castèro* (eth terçon de Vielha) non ei arren mès qu'ua evolucion diferenta deth latin CASTELLU, qu'en aranés comun

a dat *castèth*. E er inventari que seguirie: *Portièro* o *Portèro* (per *Portèth*, per exemple en Les), *Homo* (que cau comparar damb *horn*), *Pomèro*, *Soberado* o eth famós *Montardo* que son quauques formes qu'an ua vocau finau anomala. Que i a detzees de formes coma aqueres, e donc non ei estonant que s'i interessèsse eth gran filòlog Joan Coromines. Eth sòn prumèr article, *Etimologies araneses*, un trabalhòt de sèt pagines der an 1925, s'acabaue en tot parlar justaments d'aquerò: des "noms en -o que tant abunden en la toponímia aranesa [...] i que estranyen tenint en compte que són rars i encara importats els mots aranesos en '-o'".

www.pageseditors.com
ed.pages.editors@cambrescat.es

Pagès editors

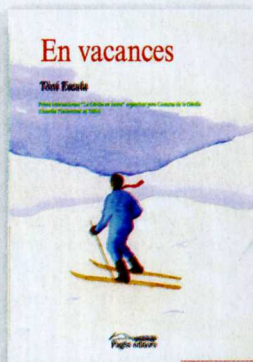
Garona
Llibres
en aranés

Libes en occitan dera Val d'Aran

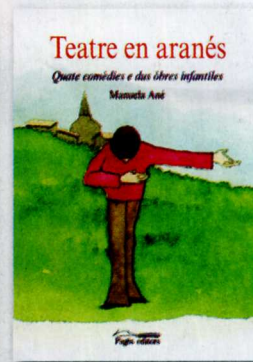
**Gramatica
aranesa**
Aitor Carrera

**En
vacances**
Tòni Escala

**Er estudi
ena memòria**
Jusèp Loís Sans

**Teatre en
aranés**
Manuela Ané

Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida - Tel. 973 23 66 11- Fax 973 24 07 95

DICCIONARI

A

Aprovedir: proveir
Abreujar: abreviar. V. bracar
Abondós: abundant
Agropacion: agrupació
Adméter: acceptar
Amassar: agrupar
Amortitzar: amortitzar
Annau: anual
Arténher: atényer
Assag: intent (v.sajar), assaig
Atier: atendre
Aumenatge: homenatge

B

Baticòr: emoció
Benlèu: v. dilhèu
Besoh: necessitat
Biais: manera, forma de fer. V. faïçon
Bracar: escurçar, abreujar

C

Catalòg: catàleg
Cercar: buscar
Clauar: tancar amb clau, clavar; cloure (un acte), concloure
Colomna: columna
Compréner: comprendre

D

Demorar: esperar
Desencarir: abaratar
Dialòg: diàleg
Dilhèu: potser
Dobte: dubte

E

Endonviar: encertar, inventar
Esdegar-se: afanyar-se
Escriuer: escriure
Escrivan: escriptor
Eveniment: esdeveniment

F

Faïçon: manera, forma de fer. V. biais
Fidèlament: fidelment
Fira: v. hèira
Fondamentau: fonamental
Fornir: proveir

G

Generalizar: generalitzar
Grandor: grandesa
Guaire: gaire (non n'í a guaire/guaira). Interrogatiu 'quan' (guares n'í a? n'í a guaires?/ quants n'hi ha?. Non sai cap se guaire ne demore (no sé si en queda gaire/ no sé quant en queda')

Guidon: guió (de referència)

H

Hèira: fira
Hèr a conéisher: manifestar
Hèr lèu: afanyar-se
Hèts: fets

I

Idèa: idea

J

Joen,-a: jove
Jornalista: periodista
Junhent: guió (-)

L

Laudar: lloar
Leçon: lliçó
Lengua: llengua
Lèu: aviat
Lexic: lèxic
Libertat: llibertat
Liéger: llegir
Liegedor: lector
Libre: llibre

M

Madeish, -a: mateix
Mantier: mantenir
Mentar: mencionar
Meravilhar: meravellar

N

Nauèth, -èra: recent
Nomentar: anomenar

O

Obtier: obtenir
Opausar: oposar

P

Paperalha: paperassa
Partida: part
Plana: pàgina
Pendent adv.: durant
Perméter: permetre
Prètzhèt: tasca
Posar: esperar
Premanir: preparar
Produsir: produir
Prològ: pròleg
Pròpleu: proper (invariable: era pròplèu jornada)

R

Rason: raó
Réber: rebre
Rebrembar: recordar
Recuélher: recollir
Recorsi: recursos
Redaccion: redacció
Redigir: redactar
Revirar: traduir

S

Sajar: intentar
Servança: usatge
Sò: usat només en frases fetes: 'èster a un sò': trobar-se en la misèria o extremadament fatigat; 'prim coma un sò': prim en extrem
Suenhar: tindre cura de, atendre

T

Tempsada: temporada
Termiacion: delimitació
Tier compde: vigilar, tenir cura de
Tradusir: traduir. V. revirar
Trapar: trobar

U

Uedar: buidar
Usança: costum

Era melhor companhia tath futur ei era tua.

Ua gran companhia ei aquera qu'arribe ath futur abantes qu'es autes. En Endesa estam metent en foncionament eth pervier de mès de 22 milions de clients en tot eth mon. Èm era prumèra multinacionau electrica espanhòla e contunham en tot créisher entà generar progrés e benèster. Per aquerò auem era seguretad de que damb era tua companhia, arribaram ath futur abantes qu'arrés.

